

Nagy Botond

Vendégmunka és csempészet a 19. században

*Kihágások a magyar–román határ Háromszék
és Brassó vármegyei szakaszán az 1880-as években*

1887. augusztus 10-én a Kárpát-kanyarban a Tömösi- és a Töröcsvári hágó közötti Vöröspatak nevű havason egy 20–30 főből álló, Románia felől érkező csempészcsoporthoz csatlakozott egy pénzügyi járőr szakasszal, aminek következményeként az egyik csempész életét veszítette, az általuk szállított árut pedig lefoglalták.¹

Az esetet követő vizsgálatok kiderítették, hogy Brassó vármegyéből, határmenti községekből származó magyar állampolgárokból verbuválódott a csapat. A hosszúfalui járás községeinek lakói, akik korábban napszámból éltek, megrendelésre szállítottak be a zöldhatáron vámköteles, behozatali megszorítás alatt álló árukat. Esetünkben a megrendelő kilétére nem derült fény, de az őrizetbe vett Lázáricsek Lukács, bácsfalvi (Brassó vármegye) dohány és só kisárus a csoport vezetőjeként viselkedett. Az üzleti életben elfoglalt helye, ami kapcsolatokat is feltételezett, ezt a szerepét alátámasztani látszik. A csoport román vámterületen, a predeáli vasútállomáson vette át a szállításra kerülő gyaljával töltött zsákokat, amelyek egyenként megközelítőleg 40–40 oka tömegűek voltak.² A fizetség is a szállított tömeg szerint történt, okánként 8 krajcár. Az így megkereshető összeg jóval a napszamos bér felett lehetett, mert az augusztus, amikor az eset történt, aratás időben volt, tehát a munkalehetőség hiánya, amivel egyébként ez a régió is küszködött, abban a pillanatban nem állt fenn. A pénzügyőrségnek tudomása volt az illegális cselekedetekről, és úgy tűnik, hogy eléggé pontos információkkal rendelkeztek mind az útvonalról, mind az időpontról, mert a feltsőtömösi pénzügyőri szakaszból kirendelt több őrző összehangoltan dolgozott és eredményes munkát végzett. A csempészek útja összesen két napig tartott és éjszaka is haladtak. Az egyik őrző augusztus 9-én látta meg a csoportot, éppen a pihenő ideje

¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) K-255 (Pénzügyminisztérium Elnöki Iratok). 284. cs. 354. A határőrizetről, a pénzügyőrség működésére és szerkezetére vonatkozó adatok: *A Magyar Királyi Pénzügyőrség statisztikája; A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások és rendeletek gyűjteménye*; Hantos 1914; Huszár–Vilsinszky 1911; Lukács 1903; Mártffy 1910; Oláh 1912; Thuróczy 1894; Wenczel 1894; Wittingheit 1906. Továbbá lásd még Gáspár 1989; Köpf 2003; Parádi 2003; Zachar 1990. A csempészség problémájáról lásd még Raggio 1991.

² Oka [okka]: a balkáni országokban használt régi török mértékegység. 1 Oka=1282 gramm.

alatt. Antal Péter és Miklós János vigyázók felszólították őket a megadásra, aminek ők nem akartak engedelmessé válni. A két fiú, látva az erőfölényt, visszavonultak jelentést tenni és erősítést kérni. A nagyobb őrjárat kivonult, de a sötétség miatt nem tudták folytatni az üldözést. Az éjszaka folyamán az egyik őrjárat utolérte a csempészeket és sikerült letartóztatni hat személyt, akik sorrendben Gödrje Veres János; Lázáricsek Lukács; Tánásze Benera; Cirmeán Juon; Muaka Juon és Neagu Toma Juon voltak, mindannyian bácsfalvi lakosok. Ezen kívül lefoglaltak 419 kilogramm gyapjút is. A többi csempész menekülésbe kezdett, akiket a távolabb lesben álló vigyázók, név szerint Brenner Viktor, Vidra Sándor és Zsidó Mihály tartóztattak fel. Az intézkedés eredményeként újabb két csempész, Vasile Gábor és Festiakon Nikulai adta meg magát, a többi pedig román területre menekült, sorsára hagyva a szállítmányt. Román területen rendezték soraikat, és kiegészülve román állampolgárokkal a pénzügyi közegekre támadtak, hogy visszaszerezzék az árut. Ennél a támadásnál sült el Brenner Viktor fegyvere és Komornicsán János, türkösi lakos a helyszínén életét veszítette.³

Az ügy kapcsán a román kormány is vizsgálatot indított, ami azt állapította meg, hogy Komornicsán János román területen tartózkodott, akkor, amikor a halálos lövés érte. Tanúkat sorakoztattak fel, akik azt vallották, hogy a holttestet és a lefoglalt árut utólag, két teherhordó segítségével vitték át a magyar pénzügyőrök magyar területre. Ennek eredményeként a bécsi román nagykövetség jegyzéket nyújtott be, amiben követelte a lefoglalt áru maradéktalan visszaszolgáltatását, vagy legalább annak ellenértékét és a halálos lövést leadó pénzügyőr megbüntetését.⁴ A magyar részről felállított vizsgálóbizottság – amelyben a Brassó megyei adminisztráció és pénzügyőrség emberei vettek részt – ezzel szemben azt állapította meg, hogy a haláleset, illetve előtte a foglalás magyar területen történt, bár a támadás pillanatában többen a határvonal román részén álltak. A tárgyalat határszakasz Tömösi- és a Törösvári hágó közötti felmérése már 1883 augusztusában megtörtént.⁵ A tanúvallomások bizonytalanok és ellentmondásosak voltak, de minden esetben magyar területet jelöltek meg, mindkét eset helyszínéül. Az incidens tehát közvetlenül a határon lehetett. A bizottság tagjai, illetve az eset tanúi nem esetlegesen megbecsült határvonalról tesznek említést: a határvonal, ekkor tehát már jól kivehetően, műtárgyakkal ki volt jelölve, maga az eset is nagy valószínűséggel a két országot elválasztó erdőirtáson mehetett végbe.

A szállítmány megrendelője minden bizonnyal valamelyik brassói posztógyártó cég volt. A magyar-román kereskedelmi szerződés Románia részéről történt felmondása után a magyar kormány különböző gyors megoldásokat próbált életbe léptetni a leginkább érintett iparosok és kereskedők érdekében. A Pénzügyminisztérium kezdeményezte például, hogy legénysége az egyenruháját erdélyi gyártóktól szerezze be. Ezzel szándékozott segíteni azokon, akik a román piacról

³ MOL K-255. 284. cs. 385–390.

⁴ MOL K-255. 294. cs. 1127.

⁵ MOL K-255. 240. cs. 596. A magyar-román határról lásd Suba 1992. A határvonal kialakulásának francia példáját lásd Nordman 1998.

kiszorulva nehéz helyzetbe jutottak.⁶ A kezdeményezést a Belügyminisztérium is támogatta. 1886-ban a Brassói Áruközvetítő Irodához fordult, különböző textilárúk (egyenruhák; rabok és örültek számára ruhaneműk) megrendelését helyezve kilátásba. A lehetőség váratlanul érte az érdekelt Scherg Vilmos és társa; illetve a Lang Henrik cégeket, valamint a Brassói Posztótársulatot, mert a megszabott szoros határidő miatt nem tudták vállalni a szállítást. A belügyminiszter ígéretet tett arra, hogy a következő évben, elfogadható árajánlat esetén, pályázaton kívül megkapják a szállítás jogát.⁷ A posztógyártók számára a megrendelés teljesítésének legfőbb akadálya az olcsó nyersanyag hiánya lehetett. Korábban a kereskedelmi és vámegyezménynek köszönhetően a romániai gyapjú kedvező vámokkal érkezett az országba, 1886 június 1-től azonban 100 kilogrammonként 20 forint vámmal lett megterhelve,⁸ és a továbbiakban vámentesen gyapjút és nyersbőrt csak a Közös Hadsereg és a Honvédség szükségleteinek fedezésére lehetett behozni.⁹ A Monarchia növekvő mértékű nyersgyapjú-behozatalának jelentős hányadát 1886-ig a romániai szállítmányok fedezték.¹⁰

1. táblázat

Behozott gyapjűmennyiség értéke (millió forint)

1878	1879	1880	1881	1882
20,1	19,6	21,0	21,4	22,4

Forrás: Telkes Simon: *Áruforgalmunk*. Budapest, 1886.

Mindezek mellett az osztrák-magyar vámterületre beszállított gyapjú mennyiségének nagyobb része után nem fizettek vámilletéket. Így feltételezhető, hogy jelentős mennyiségek vagy a zöldhatáron, vagy olyan bemondásos alapon működő vámállomásokon jöttek be, ahol nem volt lehetőség mérésre és a vámeljárás során történhettek csalások is.

2. táblázat

Gyapjú- és gyapjúáru behozatal 1883-ban

Bevallott érték	Kiszámított érték
26 230 000 forint	67 700 000 forint

Forrás: Telkes Simon: *Áruforgalmunk*. Budapest, 1886.

⁶ MOL K-255. 272. cs. 1165. Brassó korábbi kereskedelmi, közvetítő szerepéről és iparának fejlődéséről lásd Miskolczy 1982; Miskolczy 1987; Papacostea-Danielopu 1974.

⁷ BmRNL (Román Nemzeti Levéltárak Brassó Megyei Igazgatósága) Fond: 2. (Brassó Megye Főispáni Iratok). 772. sz. inv. (Elnöki Iratok). 38/1886.

⁸ 1886/29. 640 sz. pénzügyminiszteri rendelet. *Pénzügyi Közlöny* 1886. 20. 239. A román-magyar kereskedelmi kapcsolatokat szabályozó fiskális politikáról és a vámháborúról lásd Băicoianu 1904; Bibescu 1885; Botez–Saizu 1988; Láng 1814; Kellogg 1972; Komlos 1978; Matlekovits 1905; Scott M. 1982; Tiberian 1969.

⁹ MOL K-255. 288. cs. 99.

¹⁰ Telkes 1886: 49. További áruforgalmi adatokat lásd: *Magyar Statisztikai Közlemények; Kimutató a magyar korona területén lévő királyi vámhivataloknál a be- és kivitelben vámkezelt árukrol*; Telkes 1884; Axenciuc 1992.

A magyar alföldről származó gyapjú csak a későbbi években nyert teret a brasói posztóiparban.¹¹ A határ túloldaláról az 1886–1891 között lezajlott magyar–román vámháború alatt is érkeztek szállítmányok, amelyek a fiskális követelményeknek megfeleltek, igaz ez a mennyiség alulmúlta a korábbi időszakét. A fenti esetet alapul véve, az illegális úton behozott gyapjú mázsánként 13 forint 60 krajcárral kedvezőbb árat jelentett a megrendelőnek, mintha az árut vámeljáras alá vetették volna. Ráadásul a kockázatot a csempészek vállalták magukra.

A Monarchia és Románia között kirobbant vámháború körülményei között az árucsempészetnek fordított iránya is előfordult, olyan esetekben, amikor nem a nyersanyagforrást, hanem a felvevőpiacot zárta el a határ. A szomszédos Háromszék vármegyében több iparos a határ túloldalára telepítette át a vállalkozását, mert az osztrák–magyar vámterületen nem tudott piacot szerezni termékeinek, a román részről kirótt prohibitív vámokat pedig nem tudta megfizetni. 1886 szeptemberében Sáska Antal, kézdívisárhelyi csizmadiamester és segédei 49 kg készáruat, illetve 130 kg szabott bőrt csempészték ki a határon, amikor a román hatóságok őrizetbe vették, és a szállítmányt elkobozták. A lábbelik már korábban elkészültek kézdívisárhelyi műhelyében, és Romániában szándékozott értékesíteni azokat, a szabott bőrt pedig augusztus folyamán, a határ túloldalán, Herzsa községben felállított, 30 személyt foglalkoztató csizmadiaműhelyében tervezte feldolgozni.¹² Ugyancsak szeptember folyamán vettek őrizetbe a román hatóságok olyan sósmezői és berecki polgárokat is, akik kész gyapjúharisnyákat és zekéket akartak a határon kicsempészni.¹³

A vámháborút megelőzően is előfordultak azonban csempészési esetek, amelyek elsősorban nem vámjövédéki, hanem állategészségügyi kihágásnak minősültek, a Romániával szemben az ott 1884-ben kitört marhavész és kolerajárvány miatt felállított határzár megsértése következtében. 1885 folyamán Háromszék vármegyében hét esetet regisztráltak, ebből ötöt szervezeten, több személy részvételével hajtottak végre. Minden alkalommal az állategészségügyi szabály ellen vétettek, főként friss húst próbáltak behozni a határon.¹⁴ A román hatóságok az állategészségügyi határzárra azzal válaszoltak, hogy egyes magyarországi termékek bevitelét megtiltották. Így kerülhetett sor tejtermékek csempészésében részt vevő 9 barcarozsnyói illetőségű személy román részről való letartóztatására 1885 júliusában.¹⁵ Ezekhez hasonló, szervezett formában lebonyolított árucsempészésre nem derült fény a korábbi években Háromszék és Brassó vármegyék

¹¹ Edvi Illés 1896: I/357.

¹² KmRNL (Román Nemzeti Levéltárak Kovászna Megyei Igazgatósága). Fond: 9 (Háromszék Megye Főispáni Iratok) 2. sz. inv. (Elnöki Iratok). 28. cs. 255. A termelő egységek Romániába való áttelepítéséről lásd Kánya 2002

¹³ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 28. cs. 332.

¹⁴ 1885-re vonatkozó útlevélrendőri és állategészségügyi kihágási adatok: KmRNL. Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs. [3. köt.]. 2–9.

¹⁵ BmRNL Fond: 2. 772. sz. inv. 47/1886.

területén. 1883-ban, Háromszék vármegyében¹⁶ csak szórványosan derítettek fel a rendvédelmi szervek csempészetet, a behozott áruk mennyisége és a kirótt bírság is ehhez mérten csekély volt. Idős és ifjú Jordátye Mária másfél kilogramm nyers juhhúst hozott be, Bacseszku György 1 kilogramm marhafaggyút, Vrencsán Miklós 1 darab báránybőrt, míg Csura Rebeka 2 darab báránybőrt. Mindannyian sósmezői vagy berecki lakosok voltak. Ez a mennyiség azonban semmiképpen nem tekinthető kereskedelmi tételnek.

A vámháború ideje alatt a határmenti települések szegényebb lakosai számára a csempészség átmenetileg megélhetési formává vált. Találunk közöttük fuvarosokat, akiknek a határátlépés azzal is meg volt nehezítve, hogy az árun kívül az igavonó állatok és a jármű után is illetéket kellett lefizetniük a román hatóságoknak. Ezt ugyan visszakapták a hazatéréskor, de ez az összeg megközelítette, sőt esetleg meghaladta magának a rakománynak az árát is, és a legtöbb fuvaros nem rendelkezett ennyi pénzzel utazása során.¹⁷ A rejtett utak, bár arra is volt példa, hogy szekérral haladtak rajta, mégis elsősorban gyalogszerrel voltak járhatóak, ezért nagyobb számban a napszámosok verbuválódtak csempész csoportokba. A veszélyeket nem nélkülöző életforma választásánál nem beszélhetünk hosszútávú túlélési stratégiáról, hanem inkább ad hoc döntésről, amit a mezei munkánál többet ígérő jövedelem határozott meg. Fél évtized alatt azonban a csempészség nem váltott át kizárólag a különböző termékek kereskedelmi mennyiségű behozatalára, illetve kivitelére. A határvonal létezésének ideje alatt előfordultak esetek, amikor szórványosan, családi szükségletek ellátására elegendő, főleg zöldségfélét hoztak be ilyen módon. Később, 1904-ben a belügyminiszter engedélyezte Sósmező és Bereck községek lakosai, és a vámhivatalok hivatalnokai számára, hogy saját szükségletre a bevásárlásokat a Romániához tartozó Herzsa községben végezhessék el.¹⁸

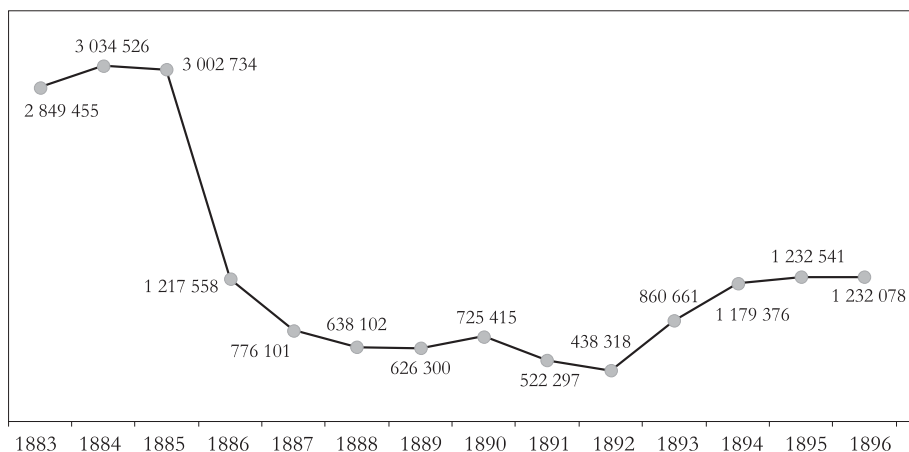
A gazdasági adottságokból eredendően két olyan termékcsoport volt, ami Háromszék és Brassó vármegyék jellemzője ebben az időszakban, illetve amelyek a határforgalomban markánsan kimutathatóak és a csempészségnél is említve voltak. Ezek a már említett gyapjú, ami jellegzetes importáru, továbbá a feldolgozott bőrök és az ezekből készült késztermékek, amelyek jellemzően kiviteli cikkek voltak. A két ország gazdasági kapcsolatainak pontos indikátorának értékelhető a gyapjuforgalom (1. ábra). A kimutatásokban a magyar vámhivatalokon keresztül behozott nyers-, mosott- és fehérített gyapjú összesített mennyisége szerepel. A Magyarországra behozott gyapjúnak csak egy igen csekély hányada volt az, amelyet nem Romániából importáltak. 1872-ben a romániai gyapjú teljes mennyiségnek az 57%-át a vizsgált terület határszakaszán hozták be és feltételezhető, hogy zömében itt is került feldolgozásra. A bőrárúkvivelnél (2. ábra) nem fogható meg ennyire markánsan ennek az exportárucsoportnak az elsősege

¹⁶ 1883-ra vonatkozó útlevelelendőri és állategészségügyi kihágási adatok: KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs. [1. köt.]. 255–265.

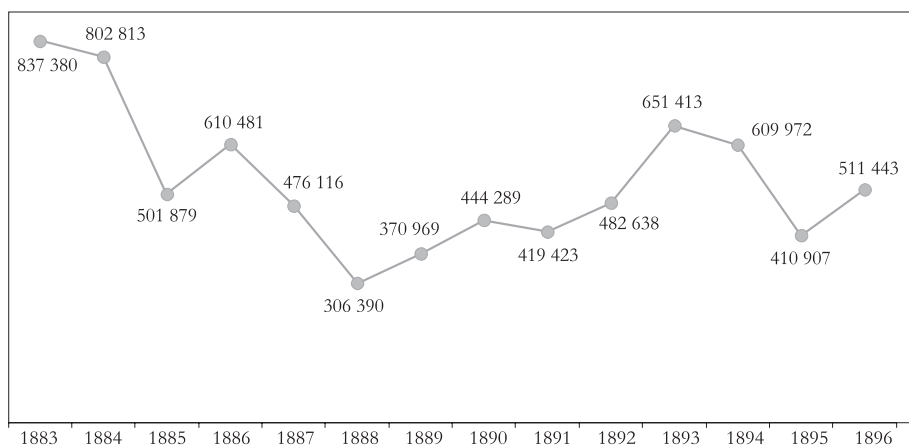
¹⁷ Illeték összege: 1 ló után [mén: 60 frank; kanca: 20 frank]; 1 szekér után 75 frank. KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 28. cs. 243.

¹⁸ KmRNL Fond 9. 2. sz. inv. 3. cs. [4. köt.]. 191.

1. ábra

Gyapjúbehozatal (kilogramm)

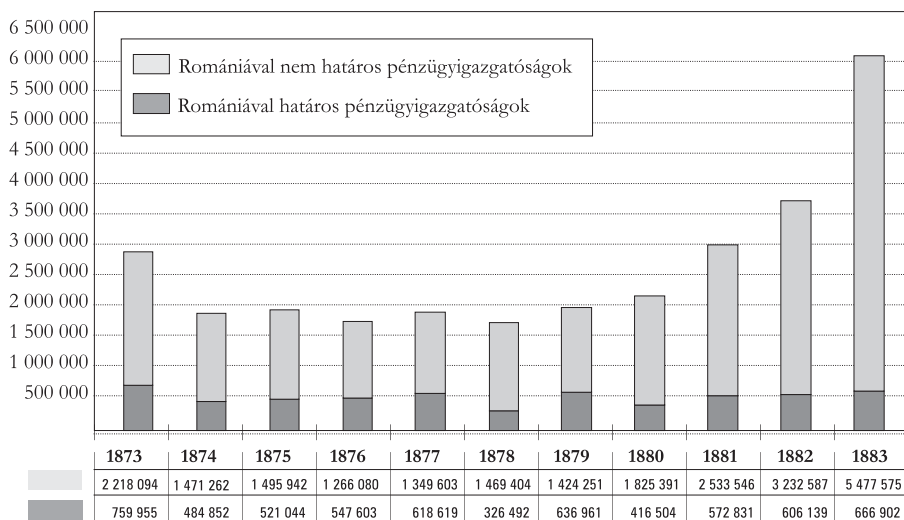
2. ábra

Bőrárukivitel (kilogramm)

a magyar-román áruforgalomban, mivel a teljes mennyiség kevéssel több, mint 50%-a került Romániába a vámháborút megelőző években, azonban a tárgyalt vidék kiemelt szerepe itt is kimutatható. A bőrfeldolgozás már a korábbi évszázadban Brassó környékén és Kézdivásárhelyen jelentős számú iparost foglalkoztatott, és mindkét esetben kiemelten fontos volt a román fejedelemségek felvevő piaca. A 19. század utolsó negyedében ezek a piacok, bár egyre inkább szűkülőben voltak, létfontossággal bírtak, főleg a kézdívásárhelyiek számára.

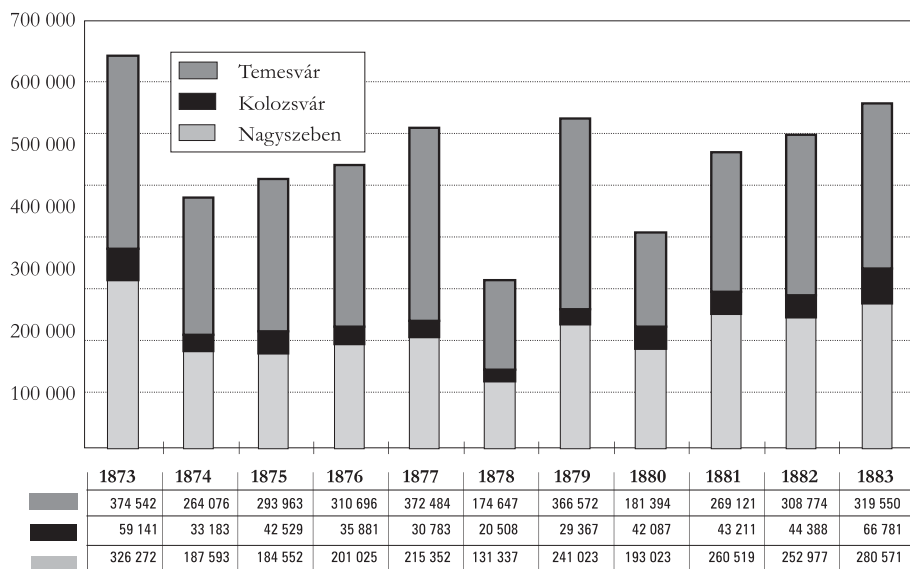
3. ábra

A vámjödék összegének megoszlása (forint)

4. ábra

Vámjödék összege a Romániával határos pénzügyigazgatós ágakban (forint)

A Monarchiában a határvámok a kincstár számára nem elhanyagolható jövedelemforrást jelentettek, bár kétségtelenül nem ez volt az elsődleges hivatásuk. A magyar–román határon felállított vámhivatalok szerepe a határrend betartására és ennek az összegnek a behajtására összpontosult. Az innen befolyó vámjövedelmek összege nem volt jelentéktelen, bár a szomszéd országgal való viszony átrendeződései nyomán ez ingadozott, a jelentősége pedig folyamatosan csökkenőben volt, elsősorban a vasúti szállítás térnyerése következtében, ami nem a határon, hanem a célállomáson történő vámeljárást favorizálta (3. ábra). Az áruforgalom mértékétől függően a vámjövedék összege különbségeket mutatott pénzügyigazgatóságokként. A temesvári pénzügyigazgatóság ellenőrzése alatt nagyobb részben a Szerbia felőli határállomások voltak. Románia felé egyedül az orsovai vámhivatal tartozott oda. Ez a vámhivatal azonban kiemelkedő szerepet játszott a magyar–román külkereskedelemben, ugyanis a folyami hajó-, majd 1878-tól a vasúti áruforgalom egyik fő ütőerét ellenőrizte. A nagyszebeni pénzügyigazgatóságnak is jelentős bevételeket jelentett a vámjövedék. A legkisebb összeget a három közül a kolozsvári könyvelhette el, természetesen kisebb áruforgalmából kifolyólag. 1876-tól kezdődően egy sor romániai áru vámmentesen, vagy csökkentett vámmal érkezett Magyarországra, ami egyben a vámjövedék összegének csökkenésével is járt. Egy másik tényező, ami a vámjövedék csökkenését okozta, az volt, hogy a magasabb vámok alá eső áruk forgalma átmenetileg visszaesést mutatott. A következő években ez az összeg újra növekedett, az áruforgalom intenzívebbé válásával összhangban (4. ábra).

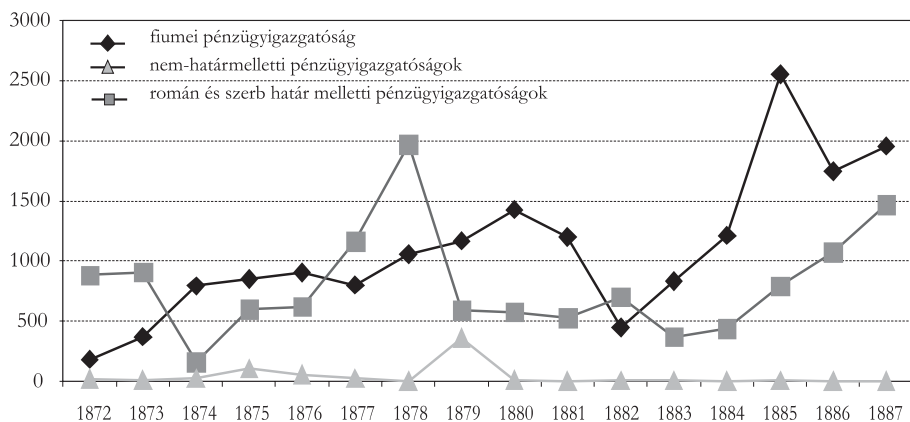
A vámjövedéki illetéki kihágás terén, a közös osztrák–magyar határ ellenőrzésével megbízott magyar pénzügyi szerveknek a román és a szerb határ szakaszán, illetve Fiumében kellett szembenézniük a legnagyobb kihívással (5. ábra). A román határszakaszon a felderített esetek száma jelentős volt, és a vámkezelt áruk forgalmához hasonlóan ezekről is megállapítható, hogy a két ország közötti fiskális viszony befolyásolta (6. ábra). A román határszakaszon 1876-tól kezdődően ugrásszerűen megemelkedett a vámjövedéki kihágások száma, ami két év múlva tetőzött. Ennek a jelenségnek oka az volt, hogy az év közepén lépett hatályba a Romániával kötött kereskedelmi és vámegegyezmény,¹⁹ ami a vámtételektől függően egyes árucsoportok forgalmára serkentőleg, míg másokra gátlóan hatott, az utóbbi esetben pedig az illegális behozatalt favorizálta. Kézdivásárhely ez ügyben érintett polgárai a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek címezett táviratban a következőképpen fogalmazták meg aggályaikat: „Leírhatatlan megdöbbenést okozott polgárainknak az, hogy Románia ojtózi vámjához tarifa érkezett, mely szerint oda viendő ipar cikkekünk július elsejétől kezdve roppant vám alá esnek. Iparosaink egész éven át az augusztusban eső moldvai Kásoni vásárra dolgoznak oly cikkeket, melyeket csak Romániában kelnek el, s ha most nagy vám miatt be nem vihetik, rettenetes károkat szenvednek. Írásbeli kérvényük felérkezéséig is esdenek, hogy legyen kegyes méltóságod tudtokra adni, miszerint e szerződés

¹⁹ 1876: XIX. törvénycikk.

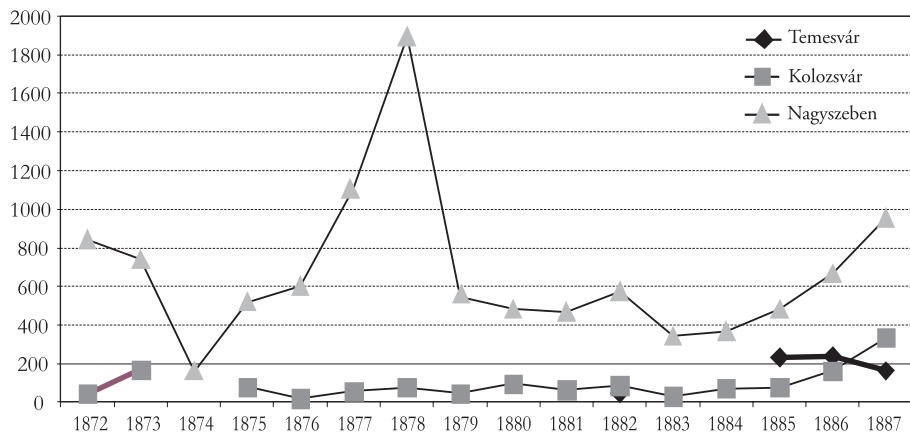
5. ábra

*A vámjövédéki törvény és szabályok elleni kihágások száma Magyarországon
(1872–1887)*

6. ábra

*Vámjövédéki törvény és szabályok elleni kihágások száma
a Romániával határos pénzügyigazgatóságok területén (1872–1887)*

július elsején biztosan életbe lépik-e, mert ez esetben mennyit csak lehet kárukkal is beszállítanak azelőtt, hogy vásár napjáig raktárakba ott őrizzék”.²⁰ A sósmezői vámhivatal, amelyiket a leggyakrabban léptek át a kézdivásárhelyiek, az 1873-as évhez viszonyítva, a behozatalban 32,3%-os, míg a kivitelben 48,8%-os áruforgalmi csökkenést könyvelt el. A kivitt bőrāju mennyisége 43,3%-kal esett vissza. Ugyanennek az árucsoportnak a forgalma a tömösi vámhivatalnál 9,2%-kal csökkent, míg általában az áruforgalom a behozatalnál 62,9%-os csökkenést, a kivitel pedig 56%-os növekedést mutatott.²¹ A vámjövédéki szabályok elleni kihágások felderítésében 1888-ig a nagyszabeni pénzügyigazgatóság kiemelt helyet foglalt el országos szinten. A kolozsvárinak, bár a felderített esetek számát tekintve nem érte utol az előbbit, addig, amíg határszakasszal és határátlépőkkel rendelkezett, állandó jelleggel szembesülnie kellett ezzel a problémával.²² A kettő közötti számbeli különbséget az általuk ellenőrzött határvonal hosszúsága, illetve a pénzügyőri szakaszok és vámhivatalkok száma adja.

1872-ben a debreceni kereskedelmi- és iparkamara elnöke – aki a kamaratagok által nyújtott tájékoztatások révén ismerhette a fennálló viszonyokat – a következőképpen ragadta meg a határszéli lakosság szerepét ebben a speciális tevékenységben: „Az természetesen magától értetlik, hogy a nagyban űzött csempészet kihatással van a társadalomra s demoralizálja mindazokat, kik közvetve, vagy közvetlenül annak eszközlésénél részesek. Nyitott titok, hogy Romániában és az erdélyi határszéleken mily sok kéz keresi a tiltott foglalkozással kenyerét, s hogy éppen az oláh–moldvaországi vámhivatalnokok megvesztegethetősége és önkényszerű eljárása az, mely a csempészetet több irányba elősegíti.”²³ Ez a megállapítás abban az időpontban történt, amikor a Monarchia és Románia nem szabályozta még a kölcsönös vámtarifákat, a vámeljárást, és nem volt kijelölve, a közös határvonal sem. A csempészés tehát folyamatosan jelen volt a térségben.

Az határátlépések körüli szabálytalanságok más formái is előfordultak ebben az időszakban a tárgyalt régióban. Ezeknek száma, az őrizetbe vételek alapján, magas lehetett, és feltételezhető, hogy még ennél is több fel nem derített eset fordult elő. Itt elsősorban a zöldhatáron való szökés és az illetéktelen útlevélhasználatról van szó (7. ábra). Ezeknek az eseteknek a száma a legális határforgalomhoz hasonlóan emelkedőben volt, a rendvédelmi szervek részéről a leleplezések száma pedig ennek mértékében emelkedett.

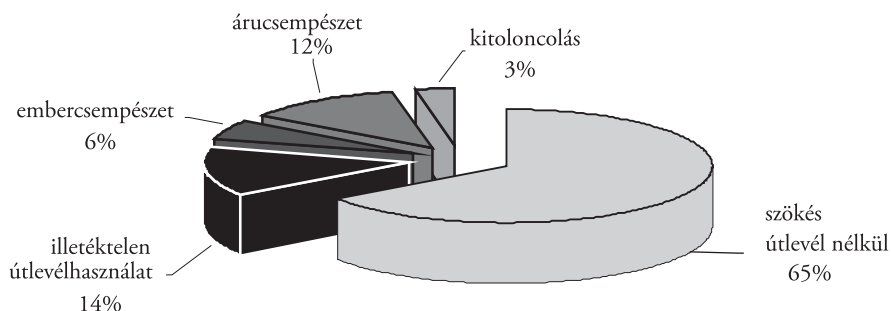
²⁰ MOL K-168. (Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium. Általános Iratok). 138. cs. 737.

²¹ *Kimutatás az 1876. évben...* 1877.

²² 1869–1888 között a román határ melletti vármegyék a következő pénzügyigazgatóságokhoz tartoztak: Csík vármegye a kolozsvárihoz; Háromszék, Brassó, Fogaras, Szabon, Hunyad vármegyék a nagyszabenihez; Krassó Szörény vármegye a temesvárihoz. 1889 után a következő pénzügyigazgatóságok felügyelete alatt volt román határszakasz: székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi, brassói, nagyszabeni, dévai és lugosi.

²³ MOL K-168. 138. cs. 289.

7. ábra

Kihágások és szabálytalanságok Háromszék vármegyében (1885)

3. táblázat

Leleplezések száma Háromszék vármegyében

Év	1883	1885	1890
Eset	140	156	265

Forrás: 1883: KmRNL. Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs. [1. köt.].
 1885: KmRnL. Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs. [3. köt.].
 1890: KmRNL. Fond. 9. 2. sz. inv. 28. cs. 377.

Ezzel szemben Háromszék vármegyében a kiadott úti okmányok száma a következőképpen alakult:

4. táblázat

A Háromszék vármegyében a kiadott úti okmányok megoszlása

Év	1879	1899
15 napos utazási igazolvány	2304	2645
1 éves útlevél	4098	2663

Forrás: 1879: KmRNL. Fond: 9. 2. sz. inv. 13. cs. 12.
 1899: *Jelentése Szentiványi Miklós Háromszék vármegye alispánjának a vármegye 1899. évi közigazgatási állapotáról és Háromszék vármegye árva- és gyámügyi kezeléséről.* Kézdivásárhely, 1900. 5.

A határszéli igazolvánnyal utazók számáról nincsenek pontos adatok, mert ezeket községenként állították ki és nem készültek megyei szinten összesített adatok, számuk azonban jelentős lehetett. 1890-ben a sósmezői határátlépőnél 9524 személy jelentkezett kilépésre, 7352 személy pedig belépésre.²⁴ Természe-

²⁴ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 28. cs. 377. Az úti okmányok és kihatárforgalom szabályozásáról lásd még Bencsik 1999; Csapó 1999; Suba 1999

tesen ezek a számok tartalmazzák a többször ki-belépőket is, és nemcsak háromszéki illetőségűek lépték át ezen a helyen a határt. Ezenkívül a megye területén a másik vámnál, a bodzainál is lehetett ki-beutazni, bár azon az útvonalon jóval ritkább volt a forgalom.

A leggyakoribb határrendészeti szabálysértés Háromszék vármegyében az útlevel nélküli határátlépés volt. Ezek felderítése meglehetősen komoly akadályokba ütközött, a tetten érés véletlenszerű volt. A Kárpát-kanyarnak ezen a szakaszán a hegygerinceket, ahol a határ vonal is végighúzódtott, túlelvélü erdők borították. Az alacsonyabb részekben azonban, ahol a rendszeres járőrözési útvonalak helyezkedtek el, jórészt lombhullató növényzet élt, amelynek takarása a nyári hónapokban megfelelő rejtkehelyet biztosított a szökésben lévőeknek. Aki helyismerettel, és a járőrözés időpontjáról megfelelő információkkal rendelkezett, annak nem okozhatott különösebb akadályt az átjutás. Több esetben előfordult, hogy a szökés csoportosan történt, a kimutatások pedig „útlevel nélküli egyének zugban való csempészete” miatt regisztrálták az előállított egyéneket, így világos, hogy a vezetőknek mindezek a tapasztalatok és információk a birtokukban voltak.

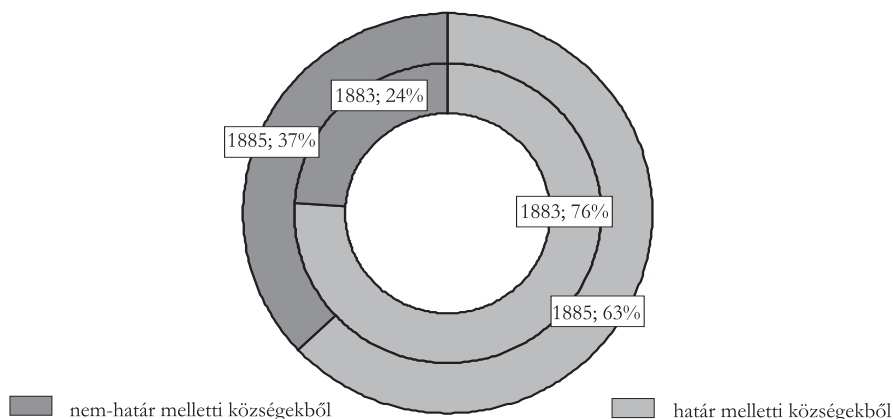
A felderített kihágások tehát semmiképpen nem azonosak a ténylegesen előfordult esetekkel. A szabálytalan határátlépés sikerét vagy sikertelenségét befolyásoló tényező az elkövető felkészültsége, vagy a rendvédelmi szervek ébersége volt, de nem hanyagolható el a véletlen sem. A felderített esetek száma mégis – bár nem a legmegbízhatóbb formában – mutatja a ténylegesen elkövetettek számát, ugyanis a rendvédelmi szervek eléggé rugalmasak voltak a különböző kihívásokra. A nyári hónapokban, amikor a természeti adottságok kedveztek a szabálytalan határátlépésnek, a határszéli pénzügyőri szakaszok és csendőrőrsök jobban összehangolták az őrjáratokat, illetve átcsoportosították az állományukat oda, ahol elharapódzóban voltak a szabálytalan cselekedetek.

A határ közvetlen közelében élők nagy számban való részvétele a szökésekben minden esetben kimutatható, sőt olyan év is volt, mint az 1881-es, amikor ilyen vétséggel csakis a határszéli járásból származót vettek őrizetbe.²⁵ Kishatárforgalmi úti okmányokra a közvetlenül az országhatár mellett elhelyezkedő községek lakói voltak jogosultak, amelyek számukra illetékmentesen, helyben voltak biztosítva. Kiállításuk általában gördülékenyen ment, a községi előljárási eljárás az esetek többségében személyesen ismerte a kérelmezőket, a kérvény elbírálása és az okmány kiállítása rövid idő alatt megtörténhetett. Ennek ellenére az előállított személyek többsége ezekből a községekből származott, vagyis olyanok, akik egyébként jogosultak voltak a kedvezményes úti okmányokra (8. ábra). Ezen belül kiemelkedő azoknak a községeknek a száma, amelyek a határt átszelő út mentén helyezkedtek el, és azoké, amelyekből a határ túloldalára könnyebb terepviszonyok között lehetett átjutni.

²⁵ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs. [1. köt.]. 78.

8. ábra

Háromszék vármegyében szabálytalan határátlépés miatt őrizetbe vett személyek illetősége

Hogy mi készítette szökésre azokat az embereket, akik illetékmentesen és könnyített eljárással juthattak hozzá az úti okmányukhoz? Erre azzal lehet magyarázatot adni, hogy tovább élt a régi határátlépési szokás, vagy a kérelmező valamilyen oknál fogva nem felelt meg az erkölcsi követelményeknek, aminek következtében az útlevél kiállítását meghiúsult. Nehéz megtalálni a visszaesőket, mivel csak hézagosan, és csupán egy-egy évre rendelkezünk kimutatással. Mégis találhatunk néhány olyan esetet, amikor egy év leforgása során ugyanaz a személy ugyanazt a kihágást követte el kétszer is.

5. táblázat

Visszaesők

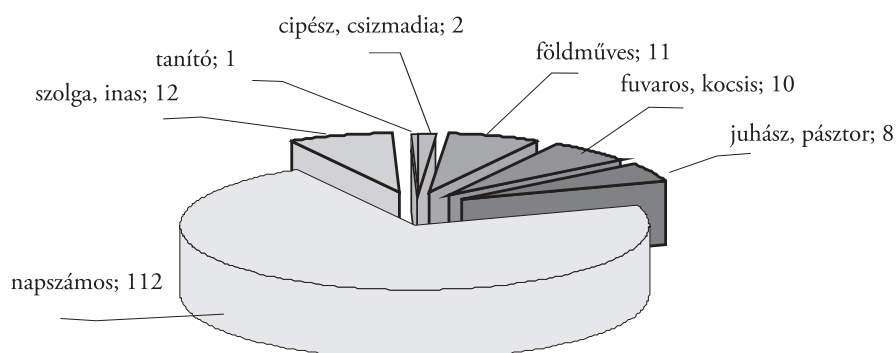
Név	életkor	illetőség	foglalkozás	első próbálkozás év	büntetés/bírság	második próbálkozás év	büntetés/bírság
Babos Dénes	23	Szászfalu	napszámos	1885	8 napi fogság	1885	10 napi fogság
Furcsán János	46	Sósmező	napszámos	1885	2 forint bírság	1885	4 forint bírság
Józan András	40/42	Csomortán	napszámos	1883	felmentve	1885	5 napi fogság
Kelemen Anna	24	Ozsdola	napszámos	1885	3 napi fogság	1885	10 napi fogság
Kovács András	26	Lemhény	szolga	1883	10 napi fogság	1883	14 napi fogság
Sámson György	52/54	Sósmező	napszámos	1883	felmentve	1885	2 napi fogság

Forrás: KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs.

Minden esetben, amikor az őrizetbe vett személy másodszor is ugyanazt a kihágást követte el, a bírság, vagy büntetés súlyosbodott. Aki egyszer, akár az útlevélének lejárt miatt is szabálytalanul lépte át a határt, a továbbiakban nem számíthatott újabb úti okmányra.

Egy másik, elterjedőben lévő eljárás az illetéktelen útlevélhasználat volt. Ennek indítéka azonos lehetett az előbb leírtéval, a kivitelezése pedig igen nagy

9. ábra

A határt szabálytalanul átlépők foglalkozás szerint (1885)

változatosságot mutat. A sósmezői vesztegzár igazgatója azt jelentette 1884-ben, hogy „az utóbbi időben nagyon lábra kezd kapni az a szokás, hogy oly egyének, kik egy útlevélben útitársul bírva vannak, az útlevéltulajdonos nélkül akarnak külföldre, nevezetesen Romániába menni”.²⁶ Ezen kívül a kimutatások idegen útlevél használata; útlevél hamisítás; útlevélbe beírt útitárs helyett más személy a valóságban, felesége helyett leányát csempészte stb. eseteket regisztráltak, vagy lejárt útlevél, útlevél tulajdonos nélkül jelentkezett, határszéli kerülethez nem tartozó községi és határszéli igazolvánnyal jelentkezett eseteit.²⁷

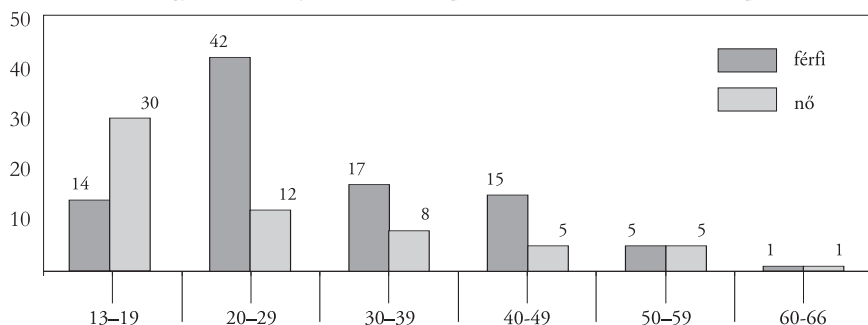
A szabálytalan határátkelésben résztvevők foglalkozás szerinti csoportosítása (9. ábra) képet adhat az utazás céljáról is. A legnagyobb hányadát a napszámosok teszik ki, akiknek az utazás legfőbb indítéka a munkakeresés, kisebb mértékben pedig a csempészetben való részvétel volt. Úticélt tekintve, ebbe a kategóriába sorolható a földműveseké is, akik valószínűleg nem birtokoltak olyan terjedelmű és minőségű földeket, hogy kizárólag ennek megművelése a megélhetéshez elegendő jövedelmet hozhatott volna. Ugyancsak ez lehetett a célja a szolgák és inasok csoportjának is. Előbbieket csak az különbözteti meg a napszámosoktól, hogy nemcsak szezonálisan, hanem hosszabb időre is elszegődtek bérmunkára. Az inasok már egy-egy szakma bizonyos mértékű ismeretének a birtokában voltak és vagy ennek megfelelő munkát kerestek, vagy megbízásból vettek részt a csempészetben. A fennebbi, notórius szabálytalan határátlépők táblázatában is ezek a kategóriák fordulnak elő. Ez, és az őrizetbe vettek életkora (10. ábra) mind azt mutatják, hogy elsősorban az aktív, munkaképes lakosság lépte át leggyakrabban a határt, feltehetően munkakeresés céljával. A fuvarosok és kocsisok úti okmányai rendszerint a szabályoknak megfeleltek, mégis jelentős a számuk

²⁶ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs. [1. köt.]. 239.

²⁷ 1890-re vonatkozó útlevélrendőri és állategészségügyi kihágási adatok: KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 28. cs. 377–378.

10. ábra

Háromszék vármegyében szabálytalan határátlépés miatt őrizetbe vettek korcsoportonként

a szabálytalanul határt átlépők között. Amiben vétkesnek találtattak, az elsősorban az árucsempészet volt, de különböző formában segédkeztek útlevél nélküli személyeknek a határon való átjutásban is.

A kor publicisztikája erőteljesen foglalkozott a Romániába való kivándorlással, amit a főleg Székelyföldet és a határszéli megyéket érintő egyik legnagyobb veszélyforrásként kezeltek. A határszéli Bereck község 1897-es vizsgálatát követően Gábor Péter, Háromszék vármegye alispánja a következőket jelentette: „a külföldön tartózkodók számát pontosan nyilvántartani nem lehet, mert a románság nagyobb része Romániában keres munkát, ottan dolgozik családostól, csak a téli időszakban érkezik onnan haza, a román fiak, ha a 12. évet betöltötték, útlevél nélkül Romániába átszöknek ’s onnan 30–36 éves korukban jönnek vissza, azt pedig eddig megakadályozni nem lehetett, hogy eltávozzanak.”²⁸

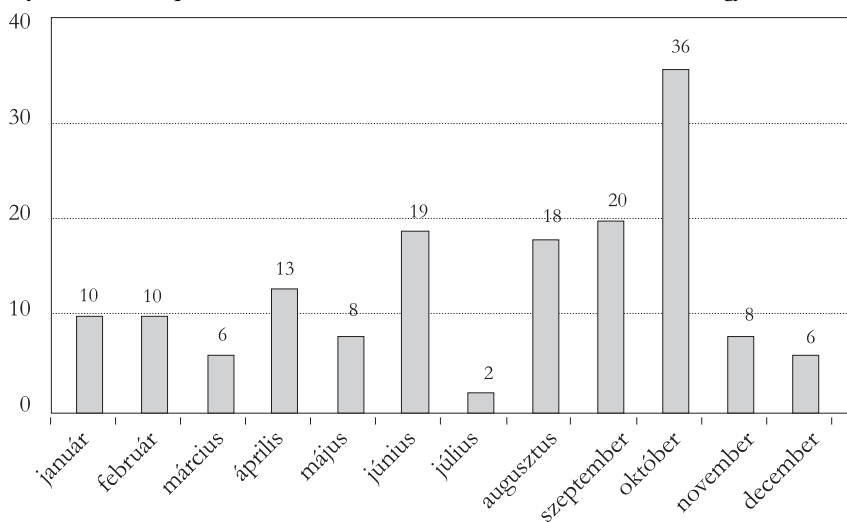
Az 1885-ös illegális határátlépések havonkénti megoszlása a fenti állítással valamelyest ellenkezve azonban azt mutatja, hogy ezek száma az aratás és a betakarítás körüli időintervallumokban növekvőben volt. A két régió (a Kárpát-kanyar belseje és Havasalföld) közötti klimatikus különbségek lehetővé tették, hogy átlagosan két hét eltérés lehessen az aratás, a betakarítási- és egyéb mezei munkálatok között. A migráció pedig azt mutatja, hogy a napszámosok igyekeztek mindkét helyen hasznossá tenni magukat. A július hónapnál látható nagyfokú csökkenés azt jelzi, hogy a Kárpátoktól délre ez a hónap volt az aratás főszezonja, ez az időszak kötötte le leginkább a mezei munkákból élőket (11. ábra).

A Romániában való munkavállalás tehát nem kizárólag hosszú távú munkavállalást, illetve az ezzel járó kivándorlást és kitelepedést jelentette. A határszéli lakosság körében igen nagy népszerűségnek örvendett a szezonális munka is. A magyar hatóságokat elsősorban a kivándorlás veszélye aggasztotta. A belügyminiszter 1881-ben, körrendeletben utasította a határszéli vármegyéket, hogy gátolják meg azoknak az ügynököknek a tevékenységét, akik a romániai Dobrudzsába való letelepedésre igyekeztek, főleg román nemzetiségű, magyar állam-

²⁸ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 13. cs. [1. köt.]. 256.

11. ábra

Szabálytalan határátlépés miatt őrizetbe vettek száma havonta Háromszék vármegyében (1885)

polgárokat verbuválni.²⁹ A Romániába kivándorlók és ott letelepedők folyamatosan növekvő száma miatt a magyar törvényhozás 1903-ban hozott egy olyan törvényt, amellyel elsősorban a szervezőket, ügynököket sújtották.³⁰ A határszéli lakosság körében a munkaközvetítés nem olyan formában valósult meg, ami a hatóságok számára átlátható és felderíthető lett volna. A közösségekben fellelhető interdependencia, a többéves gyakorlat és az így kialakított kapcsolatok, valamint a határ közelsége feleslegessé tették az ügynökök munkára toborzó és munkaközvetítő szerepét. A brassói rendőrkapitányságon a tárgyalt határszakaszon 1907-ben vettek őrizetbe és ítélték el kivándorlás szervezése vádjával két személyt.³¹ A két vádlott Petre P. Carp³² birtokaira, a bérlők megbízásából toboroztak munkásokat egy éves időtartamra. A vádlottak, vagyis egyfelől Ermeli Demeter lakhelyének Hídvég (Háromszék vármegye) és Földvár (Brassó vármegye) volt feltüntetve; másfelől társa, Trombitás Szilviusz, szászrégeni (Maros Torda vármegye), berkenyesi (Kolozs vármegye) és funduleai (Románia) lakosként szerepelt.³³ Berkenyes községből 21 személlyel kötöttek szabályos szerződést, akik négy kiskorú kivételével meg is kapták az egy évre szóló útleveleket

²⁹ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 3. cs. [1. köt.], 248. Az erdélyiek romániai munkavállalásáról lásd Egán 1886

³⁰ 1903. évi IV. tc.

³¹ 1903-tól a Határrendőrség kapitányságai váltották fel a szolgabíróságokat, illetve a szolgabírói kirendeltségeket a határrend vétségek és szabálytalanságok terén az ítélethozatalban.

³² Petre P. Carp a román konzervatívizmus kiemelkedő figurája: Románia bécsi nagykövete (1882. november–1884. október); Konzervatív Párt elnöke (1907. április 21. – 1913. május 14.); Románia miniszterelnöke (1900. július 19. – 1901. február 27. és 1911. január 14. – 1912. április 10. között), Románia világháborúba való részvételét szorgalmazta az Antant oldalán.

³³ BmRNL Fond: 2. 347. sz. inv. (Közigazgatási Bizottság Iratai). 7/1907. 13.

és kiutaztak Romániába. A négy kiskorút éppen a zöldhatáron igyekeztek átjuttatni, amikor a rendvédelmi szervek letartóztatták őket.³⁴ A munkaerő-toborzás ez a formája azonban nem lehetett általános jelenség Erdélyben, és főleg nem a tárgyalt határszakaszon, ugyanis ez abban a rendkívüli helyzetben ment végbe, amikor Romániában az év elején parasztlázadás zajlott le és az ennek nyomán fellépő munkaerőhiányt próbálták így pótolni.

A juhászok és pásztorok a hagyományos rideg állattartás, a *transzbumálás* gyakorlata miatt kerültek többször a rendvédelmi szervek őrizetébe. Ennek a tevékenységnek keretében az állatseregek téli-nyári legelők közötti útjuk során keresztették a határvonalat. A magyar államigazgatás igyekezett elhárítani az akadályokat az állattartó gazdák útjából. A juhnyájak által érintett útvonalakon hozták létre a pénzügyőrség speciális szakaszait, a *rastell állomásokat*, amelyek arra voltak hivatva, hogy a belépésnél a pénzügyi illetékeket behajtsák, anélkül hogy az érintetteket a haladásban akadályoznák.³⁵ A juhos gazdák különböző okok miatt igyekeztek elkerülni a vámkezelést, vagy az állategészségügyi eljárást. 1884-ben a romániai marhavész miatt, a téli legelőkről visszatérő juhnyájakat is karanténba helyezték, aminek feloldása érdekében Potsa József, Háromszék vármegye főispánja is közbejárt az illetékes minisztériumoknál.³⁶ A másik ok az volt, hogy a vámterületen kívül született növendékállatok és az állattartásból származó termékek után vámot kellett fizetni. Ha pedig a kilépéstől számítva túl későn érkeztek vissza, akkor idegen származásúnak lettek nyilvánítva az állatok, és ebben az esetben úgyszintén vámkötelesekké váltak, aminek az összege darabonként 1 forintban lett megállapítva. Ez a rendelet 1886. júniusában életbe is lépett.³⁷

1883-ban egy olyan esetet regisztrált az ojtózi pénzügyőrség, amikor a Románia területéről érkezett négy pásztor (magyar állampolgár) állati nyersterményeket próbált becsempészni. A belépés dátuma május 20-án volt, tehát az az időszak, amikor a birkákat a nyári, havasi legelőkre terelik. A csempészet tárgya nem volt megnevezve pontosan, de minden bizonnyal az általuk terelt birkaseregtől származott. A legidősebb pásztor, aki valószínűleg a tulajdonos is volt, 2 forintra bírságolták. 1885 őszén pedig Berla János, kovásznai juhos gazda és öt pásztor a zöldhatáron próbálta átterelni a nyáját a téli legelőkre.

1886 nyarán Románia a területére belépni szándékozó juhos gazdákat is biztosítási letét fizetésére kötelezte, állatonként 2 lej értékben. A téli legelőkre való kivándorlás előtti hónapban, augusztus elején a határszéli juhászok a Brassó melletti Hosszúfaluban értekezletet tartottak ez ügyben, ahonnan négy hétfalusi (Brassó vármegye), két berecki (Háromszék vármegye) és két szelistyei (Szeben vármegye) gazdából álló küldöttség egyenesen a nyári rezidenciáján, Sinaian

³⁴ BmRNL Fond: 2. 347. sz. inv. 7/1907. 80–83.

³⁵ *Pénzügyi Közlöny* 1877. 45. sz. 629.

³⁶ MOL K-255. 258. cs. 660.

³⁷ *Pénzügyi Közlöny* 1886. 20. sz. 239.

tartózkodó román királyhoz fordultak, aki a maga részéről meg is ígérte nekik a bajok orvoslását.³⁸

A szabálytalan határátlépés miatt letartóztatottak között mindkét nem képviselőit megtaláljuk, Háromszék vármegyében 1883-ban 70% férfi, 30% nő, 1885-ben pedig 62% férfi és 38% nő volt az arány. Sok esetben házaspárok vagy családok és családtagok szöktek át a határon munkavállalás céljából, de olyan eset is előfordult, amikor a letartóztatás okaként a *lánycsempészetet* jelölték be, mint a sósmezői Ráduly György esetében, vagy a letartóztatott csoport nemi és életkorbeli összetétele valószínűsíti, hogy lánycsempészetéről volt szó. Ilyen lehetett a sósmezői Arros Róza, aki öt fiatal, a szomszédos Ozsdoláról származó lányt próbált átvezetni a zöldhatáron, vagy az ugyancsak sósmezői Patulla Anna, aki másik három fiatalabb lány társaságában vágott neki az útnak. Ugyanezt a tevékenységet folytathatta a kászónújfalvi (Csík vármegye) Szabó Márton nevű fuvaros is, aki kilenc, többségében fiatal nő szállítása közben került a román rendvédelmi szervek őrizetébe. Ugyanabban az évben pedig Brassóban indult vizsgálat Böhm János áruközvetítő ellen, aki szervezett formában, egy szekeres és egy vasúti kalauz közreműködésével űzte a lánycsempészetet.³⁹

Az 1885-ös háromszéki kimutatásban szerepel egy tanító, aki a zöldhatáron próbált átszökni Romániába. Látszólag érthetetlennek tűnik, hogy egy tanító miért választotta a határátkelésnek ezt a formáját. A magyar rendvédelmi szervek érdeklődéssel követték egyes személyek utazását Romániába, ezek közül az egyik legkiemeltebb Diamandi Nicolae, brassói kereskedő volt, akinek minden útjáról jelentés ment a vármegye főispánjához.⁴⁰ 1884-ben a Horea, Cloșca és Crișan vezette parasztfelkelés centenáriuma alkalmából számos megemlékezést rendeztek Romániában, a magyar hatóságok pedig élénken érdeklődtek a résztvevő személyek iránt.⁴¹ Ezután számosan kerültek a hatóságok látókörébe, mint a román irredenta eszmék terjesztői, köztük kiemelkedő számban tanárok és tanítók is.⁴² Feltételezhető, hogy a kimutatásban szereplő említett tanító a megfigyelés alól próbált kibújni a zöldhatár választásával.

Az irredenta propagandaanyagok forgalma is határozottan összefüggött az illegális határátlépéssel. Ezt a magyar kormány is felismerte. Megfigyelhető a határszéli rendvédelmi szervek növekvő szerepe a román irredentizmus visszaszorításában, ebben az időszakban. 1883 márciusában, Brassóban, egy román irredenta röplapokat tartalmazó ládát foglaltak le, amit sem a határátlépőknél, sem a postán nem regisztráltak,⁴³ így csak a zöldhatár jöhetett szóba.⁴⁴

³⁸ BmRNL Fond: 2. 772. sz. inv. 33/1886.

³⁹ BmRNL Fond: 2. 772. sz. inv. 10/1885.

⁴⁰ BmRNL Fond: 2. 772. sz. inv. 7/1881; 15/1882.

⁴¹ BmRNL Fond: 2. 772. sz. inv. 19/1884; 47/1884.

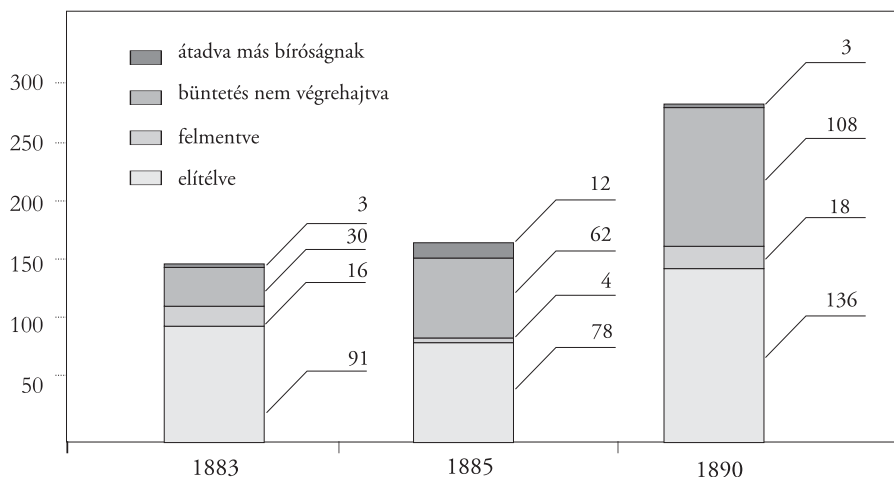
⁴² BmRNL Fond: 2. 772. sz. inv. 36/1886; 37/1886.

⁴³ BmRNL Fond: 2. 772. sz. inv. 17/1883.

⁴⁴ A betiltott irredenta propagandaanyag konspirált beszállítására egy példa Bíró 2002: 58–59.

12. ábra

Útleveľrendőri, állategészségügyi és vámjövėdeki kihágás miatt őrizetbe vett személyek helyzete Háromszék vármegyében

A tetten ért határsértők letartóztatás utáni rendészeti helyzete igen színes képet mutat. A rendvédelmi szervek az incidens helyszínéül szolgáló határszakasz illetékes főszolgabírójának adták át az elkövetőket. Nagyobb részük pénzbírságot fizetett, vagy fegyházi büntetést töltött le, kisebb részüket felmentették, vagy a lakhelyük szerinti szolgabíróságnak vagy járásbíróságnak adták át őket. További sorsukra vonatkozóan a kimutatás nem tett említést. Igen magas viszont a különböző okok miatt végre nem hajtott ítéletek száma (12. ábra).

A különböző büntetések végrehajtása alól való kibúvás igen elterjedt módja volt a Romániába való átszökés. 1883-ban harminc végre nem hajtható büntetés közül kilencnek az volt az akadálya, hogy az elkövető a határ túloldalán tartózkodott. A Háromszék vármegyei sepsi és kézdi járások, illetve Kézdivásárhely város vonatkozó forrásainak megvizsgálásából az derült ki, hogy a véderőtörvény elleni kihágások száma igen magas volt a fiatalok körében, és az érintettek mind Romániában tartózkodtak.⁴⁵ 1899-ben pedig ugyanezeket az elítélteket zömében azért mentették fel, mert az ügyek elévültek, az elkövetők azóta is a szomszédos országban tartózkodtak, kisebb részüket pedig szegénységi bizonyítvány alapján mentesítették.⁴⁶

* * *

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia közötti határ a korábbi évtizedekben meglehetősen képlékeny volt és főként a domborzati viszonyok határozták meg, ami az ott élők számára lehetővé tett egy sajátos életvitelt. A határ két

⁴⁵ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 13. cs. [1. köt.]. 262.

⁴⁶ KmRNL Fond: 9. 2. sz. inv. 13. cs. [2. köt.]. 230–234.

oldalán olyan térségeket találunk, amelyeket más-más környezeti tényezők befolyásoltak. Gazdasági fejlettségük foka és fejlődésük iránya ezzel összefüggésben markáns különbségeket mutatott. Éppen ennek a különbözőségnek a hatására alakulhatott ki egy olyan kölcsönös függőségi viszony, amelynek a főszereplői a határszéli lakosok voltak. A politikai határok hosszú ideig nem jelentettek valós akadályt abban, hogy ebben az egységben a gazdasági, társadalmi és egyéb kapcsolatok szálai szabadon futhassanak és szerveződhetnek. A 19. század utolsó negyedében az államhatár térségünkben is már egzakt vonalként jelent meg. Ez azonban nem egy organikusan kialakult képződménynek értékelhető, hanem mind Románia, mind Magyarország esetében annak az igyekezetnek az eredménye, hogy az egységes nemzetállam egyik legjellemzőbb attribútuma, az államhatár testet öltön. Ez a határ a két oldalán élő lakosság korábbi természetes mozgásterét drasztikusan vágta át, megszokott életvitelüket alapvetően befolyásolta, és megélhetési stratégiáiknak nem elhanyagolható mértékben új irányt szabott.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Fond: K. 168. Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium. Általános Iratok

Fond: K. 255. Pénzügyminisztérium. Elnöki Iratok

Román Nemzeti Levéltárak Brassó Megyei Igazgatósága. (BmRNL)

Fond: 2. Brassó Megye Főispáni Iratok

347. sz. inventárium (Közigazgatási Bizottság Iratai)

772. sz. inventárium (Elnöki Iratok)

Román Nemzeti Levéltárak Kovászna Megyei Igazgatósága. (KmRNL)

Fond: 9. Háromszék Megye Főispáni Iratok

2. sz. inventárium (Elnöki Iratok)

Edvi Illés Sándor 1896: *A Magyar Királyi Államvasutak és az üzemükben lévő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai*. Budapest

Hantos Elemér 1914: *A Monarchia pénzügyi hierarchiája*. Budapest

Huszár Pál – Vilsinszky Károly 1911: *A pénzügyigazgatás kézikönyve*. Budapest

Jelentése Szentiványi Miklós, Háromszék vármegye alispánjának a vármegye 1899. évi közigazgatási állapotáról és Háromszék megye árva- és gyámügyi kezeléséről. Kézdivásárhely, 1900.

Kimutatás a magyar korona területén lévő királyi vámhivataloknál a be- és kivitelenben vámosított árukról.

Lukács Ferenc 1903: *A magyar pénzügy fejlődése*. Nagybánya

A Magyar Királyi Pénzügyőrség statisztikája.

A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások és rendeletek gyűjteménye. Budapest, 1894.

- Mártffy Ede (szerk.) 1910: *A magyar határvámigazgatás és vámkezelés szabályai*. Budapest
- Oláh Ödön 1912: *Tanulmányjelentés az Ausztriában és Bosznia-Hercegovinában fennálló határőrizetről és a csempészet elleni intézkedésekről*. Budapest
Pénzügyi Közlöny
- Telkes Simon 1886: *Áruforgalmunk*. Budapest
- Telkes Simon 1884: *Magyarország mezőgazdasági nyersterméneinek és némely főbb mezőgazdasági iparkészítményeinek behozatala és kivitele*. Budapest
- Thuróczy Adolf (szerk.) 1894: *A magyar korona területén érvényes határvámtörvények és szabályok*. Budapest
- Wenczel Gusztáv (szerk.) 1894: *A M. Kir. Pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások és rendeletek gyűjteménye*. Budapest
- Wittingheit Emil 1906: *A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium tíz évi működése 1895–1905*. Budapest

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Axenciuc, Victor 1992: *Evoluția economică a României: cercetări statistico-istorice: 1859–1947*. București
- Băicoianu, Constantin I. 1904: *Istoria politiceii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și până în prezent: relațiunile noastre comerciale cu Germania, Austro-Ungaria, Anglia, Franta, Italia și Rusia. (1871–1902)*. București
- Bencsik Péter 1999: Az útlevelügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a határforgalomra (1903–1941). *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Securitate)* (10.) 11. 15–18.
- Bibescu, Apud G 1885: *Austro-Ungaria și România*. București
- Bíró Sándor 2002: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Csík-szereda
- Botez, Constantin – Saizu, Ion 1988: *Acțiuni ale României după războiul de independență. (De la Plevna politică la Plevna economică)*. Iași
- Csapó Csaba 1999: Utazási okmányok az 1880-as években. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Securitate)* (10.) 11. 19–20.
- Egán Ede 1886: *Román szomszédaink*. Budapest
- Gáspár László 1989: *A határőrzés története*. 1–2. köt. Budapest
- Kánya József 2002: A székelyek kivándorlása a román királyságba a dualizmus korában. In.: Karczub Gyula (szerk.) *Válogatott tanulmányok*. Budapest
- Kellogg, Frederick 1972: Convenția comercială din 1875, un pas către independență? *Studii. Revistă de istorie*. 25. sz. 989–1003.
- Komlos, John 1978: *The Habsburg Monarchy as a customs union. Economic development in Austro-Hungary in the nineteenth century*. Chicago
- Köpf László 2003: *Fejezetek a magyar vámigazgatás és pénzügyőrség történetéből*. Budapest
- Láng Lajos 1914: *Vámpolitika az utolsó 100 évben*. Budapest
- Matlekovits Sándor 1905: *Közös vámterület és a gazdasági elválás Ausztriától*. Budapest

- Miskolczi Ambrus 1982: *A dél- és délkelet-erdélyi kézműves ipar a kelet-európai regionális munkamegosztásban a múlt század derekán*. Budapest
- Miskolczi Ambrus 1987: *A brassói román levantei kereskedőpolgárság kelet-nyugati közvetítő szerepe 1780–1860*. Budapest
- Nordman, Daniel 1998: *Frontières de France – De l'espace au territoire (XVIe-XIXe siècle)*. Paris
- Raggio, Osvaldo 1991: Social relations and control of resources in an area of transit: eastern Liguria, sixteenth to seventeenth centuries. In.: Stuart Woolf: *Domestic strategies: work and family in France and Italy 1600–1800*. Cambridge–Paris
- Papacostea-Danielopu, Cornelia 1974: Compania grecească din Braşov. *Revue des études sud-est européennes* 1. 59–78.
- Parádi József 2003: *Rendvédelem a határokon a XIX–XX. században. I. köt. Csendőrség a határőrizetben. II. köt. Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben*. Budapest
- Scott, M. Eddie 1982: Mit bizonyítanak az 1882–1913-as export statisztikai adatok! Magyarország valóban csak a Monarchia „éléskamrája” volt? *Történelmi Szemle* 3. 416–425.
- Suba János 1992: A dualista Magyarország államhatárának változásai 1867–1918 között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Securitate)* (3.) 4. 87–101.
- Suba János 1999: A határszéli forgalom szabályozása Magyarországon a XIX–XX. században. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Securitate)* (9.) 10. 167–173.
- Szikinger István 1992: A rendvédelmi jog szabályozása a dualizmus korában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Securitate)* (3.) 4. sz. 187–198.
- Tiberian, Ioan 1969: Legăturile economice dintre România și Transilvania în perioada 1876–1886; aplicarea convenției comerciale din 1875. *Studii. Revistă de istorie* 5. 905–927.
- Zachar József 1990: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historia Securitate)* (3.) 1. 17–29.